

професії «людина – художній образ». Цей тип включає архітекторів, фотографів, скульпторів, художників, бутафорів–декораторів, модельєрів, музикантів, співаків, танцюристів, настроювачів інструментів [5].

Зрозуміло, старшокласник за своїми нахилами і здібностями може мати передумови не тільки до однієї, а до декількох професій. У такому випадку треба вибирати між ними. Набагато складніше прийняти рішення, коли з'ясується, що до професії, яка дуже подобається, у людини даних обмаль. Тоді слід або переключитися на щось інше, більш–менш близьке, або пригадати про *компенсацію* – властивість психіки людини, яка полягає у перебудові функцій організму, порушених або втрачених внаслідок перенесеного захворювання чи травматичних ушкоджень.

У психолого–педагогічній літературі зазначається, що на професійне самовизначення старшокласників впливає багато чинників: активність самого суб'єкта самовизначення, соціальні та економічні чинники, культура (М. Пряжников), відповідальність за своє життя в цілому (К. Абульханова–Славська), особливості професійної діяльності (Є. Клімов, В. Зірег), особистісна зрілість та готовність до здійснення вибору (Д. Леонтьєв), рефлексивні здібності (С. Неверкович, Н. Самоукіна), особливості самосвідомості (П. Шавір), індивідуально–типологічні особливості старшокласника (Т. Кудрявцев, А. Сухарев).

Отже, проблема професійного самовизначення старшокласників є широко представлена у науково–психологічній літературі, проте серед вчених нема єдиного розуміння щодо її змісту та термінологічного позначення. Однак у всіх підходах до вивчення досліджуваної проблеми старшокласник, який обирає професію, розглядається як суб'єкт професійного самовизначення. Саме у ситуації вибору значно підвищується його активність, відповідальність за те, що відбувається. Обираючи, старшокласник виявляє свою автономію, самовизначається щодо системи цінностей, принципів, способів самореалізації у вчинках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбуханова–Славская К.А. Жизненные перспективы личности / К.А. Альбуханова–Славская // Психология личности и образ жизни / отв. ред. Е. В. Шорохова. – М. : Наука, 1987. – С. 137–145.
2. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Гинзбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1988. – № 2. – С. 19–26.
4. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. – К. : Наукова думка, 1988. – 114 с.
5. Клімов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Клімов. – Ростов–на–Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
6. Потапчук Л.В. Особистісне самовизначення старшокласників / Л.В. Потапчук // Психологія : збірник наукових праць НПУ ім. М. Драгоманова. – Вип. 1 (8). – К., 2000. – С. 126 – 130.
7. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення / В.В. Рибалка. – К. : Деміург, 2004. – 224 с.
8. Сафін В.Ф. Психология самоопределения личности : учебное пособие / В.Ф. Сафін. – Свердловск : Свердл. ГПИ, 1986. – 142 с.
9. Сметаняк В.І. Особистісне самовизначення і свобода в ракурсі взаємної детермінації / В.І. Сметаняк // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано–Франківськ : Плай, 2003. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 53–59.

Рибка І.

Науковий керівник – доц. Андрійчук І. П.

ДИТЯЧИЙ МАЛЮНОК ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКА

На сучасному етапі розвитку практичної психології, психологічної служби, системи освіти актуальним є питання пошуку й розробки нових та модифікація класичних методів надання психологами допомоги дітям і дорослим.

На часі важливою є проблема виховання самостійної, креативної, ініціативної, оптимістичної, впевненої у своїх силах дитячої особистості, що володіє вмінням самопрезентуватись, поважає себе й інших – такої, яка любить і цінує життя, вміє досягати успіху в своїх починаннях, не боїться труднощів, має бажання їх вирішувати.

Малюнкові тести здебільшого використовуються для дослідження дітей. Ще на початку ХХ століття виник інтерес до дитячого малюнку у російських вчених В.К. Воронова, Ф. Чада, О.М. Кучаєнка, І.Д. Єрмакова, П.І. Коропова, Я.М. Когана, М.О. Рибнікова. А в кінці ХХ століття проблемі застосування малюнкових технік для дослідження особистості присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених: Г.Т. Хоментаскас, В.С. Мухіна, О.С. Романова, О.Ф. Потьомкіна, Т.С. Яценко та ін.

Мета статті полягає у викладенні теоретичних засад застосування дитячого малюнка як засобу психологічної діагностики особистості першокласника.

Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересом сучасної системи освіти України до активного впровадження психодіагностики на всіх її ланках. Важливість розробки й впровадження в практику ефективного психодіагностичного інструментарію для своєчасного виявлення актуального стану й

особливостей особистісного розвитку дитини важко переоцінити. Необхідність проектування оптимальної траєкторії розвитку дитини в умовах навчання і виховання обумовлює високу значущість систематичного обстеження педагогами й психологами особливостей розвитку дітей в умовах дошкільної й шкільної освіти.

Особистість першокласника відзначається системою властивостей, яких не було у дошкільника. Ці властивості належать до новоутворень особистості молодшого школяра. Як зазначає Т.В. Дудкевич, ними виступають довільність, внутрішній план дій та рефлексивність [3].

Зауважимо, що школа сприяє самостійності учня, його емансипації від впливу батьків, надає йому широкі можливості для вивчення навколишнього світу. Дії школяра, порівняно з діями дошкільника, набувають набагато важливішого для нього значення, оскільки він уже змушений сам відповідати за себе. У молодшому шкільному віці вже оцінюють інтелектуальні, соціальні й фізичні можливості дитини. Унаслідок цього, школа стає джерелом вражень, на основі яких починається розвиток самооцінки дитини. Тут її досягнення та невдачі набувають офіційного характеру, постійно фіксуються і стають публічними. Це ставить перед необхідністю прийняти дух оцінного підходу, який з тієї пори пронизуватиме все життя [1].

Самооцінка учнів молодших класів конкретна, ситуативна, багато в чому визначається оцінкою вчителя. Рівень домагань формується насамперед власністю досягнутих успіхів і невдач у попередній діяльності. Коли в учбовій діяльності дитини невдач більше ніж успіхів і цю ситуацію вчитель ще постійно підкріплює низькими оцінками, то результатом стає розвиток почуття невпевненості в собі та неповноцінності, які мають тенденцію поширюватися й на інші види діяльності.

Початкова школа навчає раніш захищеного сім'єю, молодшого школяра особистому досвіду спілкування дитини в реальних ситуаціях. Потрібно навчитися відстоювати свої позиції, свою думку, своє право на незалежність – своє право бути рівним у спілкуванні з іншими людьми. Саме характер мовного і експресивного спілкування визначає міру самостійності та ступінь свободи дитини серед інших людей. У цьому віці виникають нові емоції, але разом з тим і ті, що були у них раніше, змінюють свій характер і зміст.

Саме тому, як зазначає С.Л. Коробко завдання психологічного супроводу школяра-початківця й засоби їх вирішення – психодіагностика, корекційна та розвивальна діяльність психолога, мають бути підпорядковані вимогам адаптації дитини до систематичного навчання та шкільного типу взаємовідносин [4, с. 9].

Як показав аналіз літератури, для дітей молодшого шкільного віку проєктивні графічні методики є одними із основних. Проєктивні методики спрямовані на діагностику причин дезадаптації особи, несвідомих потягів, конфліктів і способів їх дозволу (механізмів захисту). Умовою будь-якого проєктивного дослідження є невизначеність тестової ситуації. Це сприяє зняттю тиску реальності, і особа в таких умовах проявляє не конвенційні, а властиві для неї способи поведінки.

Малюнок дає можливість дитині відтворювати в образах дійсність і проектувати зміст психіки в символах. Сильна сторона малюнка полягає в можливостях поєднати зовнішній і внутрішній світи в образах і певних символах, а це дає змогу психологу проникати у внутрішні самохарактеристики психіки суб'єкта [6, с.11].

За порівняно недовгу історію графічних методів, які застосовуються з метою дослідження індивідуально-психологічних особливостей людини розроблено багато спеціальних прийомів і процедур, які ввійшли в число класичних діагностичних засобів. Це малюнок людини – тест К. Махвер, Ф. Гудинаф, тест «Дім – Дерево - Людина» Дж. Бука, малюнок сім'ї В. Вульфа, тест «Дерево» К. Коха та інші.

Як вже згадувалось, графічні методи, відносяться до класу проєктивних, дають можливість дитині самій проектувати реальність і по-своєму інтерпретувати її, тому цілком природним є те, що отриманий результат до певної міри несе на собі відбиток особистості: її настроїв, стан, відчуття, почуття, особливості уяви, відносини і так далі.

Тези багатьох дослідників підтверджують думку, що малюнок для дитини є не мистецтвом, а своєрідною мовою. Справа в тому, що малювання дає дитині можливість виразити речі, ситуації і події (дійсні та фантастичні) за допомогою картинок. Це дозволяє створити систему інформації з використанням графічних знаків в той період, коли усна або письмова мова надає йому набагато бідніші комунікативні засоби на цьому віковому етапі [5].

Аналіз розглянутого матеріалу, дозволяє нам виділити наступні принципи застосування малюнка в психологічній діагностиці:

1. Для дітей дошкільного віку і для частини дітей молодшого шкільного віку малювання є грою; у атмосфері ігрової діяльності повинно протікати і їх малювання в рамках тесту.
2. Слід застосовувати єдиний формат паперу однакової зернистості та однакового малюнковий матеріал, наприклад м'який олівець, пастелі однакових відтінків і т.п.
3. Записуються всі важливі обставини: дата, час, освітлення, ступінь адаптації, словесний супровід, вираз ступеня домагань, бачення, латеральність, тримання олівця, повернення паперу та ін.
4. Психолог, що працює в області діагностики, повинен бути компетентним класифікувати малюнок і з погляду рівня розвитку, і з погляду незвичайних ознак.

5. Малюнок ніколи не слід використовувати як єдиний відправний пункт проективної інтерпретації.

6. Проективні тенденції слід перевіряти за допомогою іншої дослідницької техніки, даних, отриманих з розмов з батьками шляхом зіставлення з результатами подальших випробувань і т.д.

7. У дослідницьких цілях виправдовує себе оцінка малюнка, вироблена двома фахівцями незалежно один від одного.

За допомогою психодіагностичних методів зазвичай виявляються кількісна та якісна інформація або ж інші діагностичні дані (продукти діяльності випробовуваного, анамнестичні дані та ін.). При цьому бажання пояснити їх психологічний сенс не повинно визначати результат інтерпретації. Тільки відповівши на питання «що позначає цей діагностичний показник?», можна отримати відносно корисні відомості про осіб, які відповідатимуть тим діагностичним завданням, які ми поставили на початку нашого дослідження.

Проаналізуємо детальніше методику «Дім – Дерево - Людина», яка була запропонована у 1948 році Дж. Буком і може бути використана у роботі з першокласниками. Тест призначений як для дорослих, так і для дітей при індивідуальному діагностуванні (в окремих випадках можливе групове обстеження). Вибір названих предметів для малювання автор обґрунтовує тим, що вони знайомі кожному, найбільш зручні як об'єкти для малювання, і нарешті, стимулюють більш вільні вербальні висловлювання, ніж інші об'єкти. Крім того, самі стимульні слова – дім, дерево, людина – не лише є назвами класів об'єктів, але і несуть певні емоційні навантаження. Тому емоційні реакції дитини під час малювання або в бесіді після малювання частіше всього виявляють особистісно значущу реакцію на ставлення, бажання, почуття, або об'єкт, що прямо або символічно присутні в малюнку.

Вважається, що малюнок будинку, дерева і людини – це своєрідний автопортрет людини, яка малює, тому що у своєму малюнку вона представляє ті риси об'єктів, що в тій чи іншій мірі значущі для неї. Його результати можуть бути презентовані у якісно-описовій формі й водночас у кількісних показниках розвитку сукупності симптомокомплексів за окремою таблицею [2, с.237].

Малюнок та його подальша інтерпретація стали широко розповсюдженими, так як прості у застосування, цікаві для виконання обстежуваними, мають тестову інтерпретацію, носять терапевтичний ефект, базуються на проективному підході, що забезпечує захищеність автора малюнку і т.д.

Психічний розвиток і особистісний розвиток дитини у молодшому шкільному віці зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку – навчання у початковій школі. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція.

Висновки. Вступ дитини до школи, перехід від сімейного виховання до системи шкільного навчання і виховання є важливим і складним процесом, який супроводжується суттєвими змінами в її житті і розвитку. Саме тому, якісна і своєчасна діагностика психологічних особливостей першокласників є необхідною базою для здійснення психорозвивальної й психокорекційної роботи, реалізації індивідуального підходу в роботі вчителя та психолога з дітьми, ефективної співпраці з родинами вихованців з метою професійного супроводу подальшого розвитку школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология: Учебное пособие для студентов педагогических вузов / М.В. Гамезо, Е.А. Петрова, Л.М. Орлова. – М: Пед.общество России, 2004. - 512 с.
2. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 310 с.
3. Дуткевич Т.В. Теорія і практика розвивально-корекційної роботи психолога / Т.В. Дуткевич. – К.: КНТ, 2017. – 265 с.
4. Коробко С.Л. Робота психолога з молодшими школярами: метод. посіб. / С.Л. Коробко, О.І. Коробко. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Літера ЛТД, 2014. – 416 с.
5. Романова Е.С. Графічні методи в практичній психології (Психологічний практикум) / Е.С. Романова. – СПб.: Речь, 2002. - 416 с.
6. Яценко Т.С. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика / Т.С. Яценко, М.Г. Чобітько., Т.І. Доцевич. – Черкаси: БРАМА, 2003. – 216 с.

Запорожець К.

Науковий керівник – проф.Радчук Г.К.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Немає такого суспільства у якому б не існували певні правила поведінки, загального характеру, що складаються у відносинах між людьми або іншими словами – соціальні норми. Відхиленнями від цих норм можна назвати девіантною поведінкою. Вона завжди була, є і буде присутня в суспільстві. І як би ми не хотіли цього позбутися, завжди будуть існувати люди, які не можуть або не хочуть жити за правилами і нормами, прийнятими в тому суспільстві, в якому вони живуть. У даний час виявляємо підвищений інтерес до проблеми девіантної поведінки через значне зростання числа підлітків з девіантною поведінкою.